

Hemşirelik Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı, Ölmekte Olan Bireye Bakım Verme İsteği ve Etkileyen Faktörler

Nursing Students' Death Anxiety, Influencing Factors and Request of Caring For Dying People

Merve ŞAHİN,¹ Fatma DEMİRKIRAN,² Filiz ADANA³

ÖZET

Amaç: Bu çalışma hemşirelik öğrencilerinde ölüm kaygısı, ölmekte olan bireye bakım verme isteği ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Kesitsel tipte planlanan araştırma 2014 Nisan–Mayıs aylarında Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Sağlık Yüksekokulu'nda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Hemşirelik Bölümü öğrencileri, örneklemini 233 hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma verileri, kişisel bilgi formu ve Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ) ile toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, ki-kare ve student t-testi kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılan hemşirelik öğrencilerin yaş ortalaması 20.08±1.36'dır. Öğrencilerin %82.4'ü kadın, %17.6'sı erkektir. Öğrencilerin çoğunun ölümü yeni bir başlangıç olarak tanımladığı ve bakım verdiği hasta öldükten sonra üzüntü hissettikleri anlaşılmaktadır. Hemşirelerin %37.8'i ölmekte olan hastaya bakım vermek istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları 59.15±14.94'tür. Ölmekte olan hastaya bakım verirken kız öğrencilerin erkeklere göre, tanıdığı birisini ölüm nedeniyle kaybedenlerin kaybetmeyenlere göre daha az istekli oldukları bulunmuştur. Kız öğrencilerin ölüm kaygısı, erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Yaşadıkları kayıp/yas duygusu ile baş etmeye yönelik hemşirelik öğrencilerinin çoğunun ağlama tepkisini ve dua etme yöntemini kullandıkları saptanmıştır.

Sonuç: Bu çalışma, hemşirelik öğrencilerinin yarından fazlasının, yaşamlarının herhangi bir döneminde ölümle karşılaştıklarını, bu durumun ölüm kaygılarını daha çok artırdığını ve ölüm kaygısı yüksek olan öğrencilerin ölmekte olan hastaya bakım vermek istemediklerini göstermiştir. Sağlık profesyoneli olacak hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygılarını azaltmaya yönelik danışmanlık hizmetlerine ve baş etme yöntemlerini etkin kullanabilecekleri eğitime ihtiyaçları olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar sözcükler: Hemşirelik öğrencisi; ölüm; ölüm kaygısı; ölmekte olan bireye bakım.

SUMMARY

Objectives: This study is conducted to determine nursing students' death anxiety, request of caring for dying people and influencing factors.

Methods: Cross-sectional planned research was conducted at Aydın Health College of Adnan Menderes University, in April and May 2014. Research field consisted of Nursing Department students and the research sample comprised of two hundred and thirty three nursing students. Research data was collected with personal information form and Thorson-Powell Death Anxiety Scale. Complimentary statistics, chi-square and student-t test were used during the analysis of the data.

Results: The average age of the nursing students is 20.08±1.36. 82.4% of students were female and %17.6 were male. It was understood that most of the students define death as a new beginning and they feel sadness after the death of the patient that they care for. 75% of students indicated that they don't want to care for a dying patient while 25% of students expressed they were eager to care for. The average of all students' death anxiety point is 59.15±14.94. It was found that female students compared to male students and students who lost someone they know, compared to students who don't, were less eager to care for a dying patient. The death anxiety of female students was found higher compared to male students. It is determined that most of the nursing students crying reaction and apply praying method in order to cope with the sorrow.

Conclusion: This study indicates that more than half of the students encounter death at any term of their lives, this situation increases death anxiety and students with high death anxiety don't want to care for a dying patient. This study also points out that students who are going to be health care staff need consulting service to decrease death anxiety and education in which they efficiently use coping methods.

Keywords: Nursing students; death; death anxiety; caring for dying people.

¹Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Aydın

²Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın

³Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın

İletişim (Correspondence): Dr. Merve ŞAHİN.

e-posta (e-mail): mervesahin40@hotmail.com.tr

Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2016;7(3):135–141
Journal of Psychiatric Nursing 2016;7(3):135–141

Doi: 10.5505/phd.2016.66588

Geliş tarihi (Submitted): 22.10.2015 **Kabul tarihi (Accepted):** 20.06.2016

Giriş

Ölüm, yaşayan tüm organizmaların paylaştığı evrensel bir gerçektir.^[1] Tanımlanması kolay olmayan ölüm olgusu karşısında insanoğlu ona bir takım anlamlar yüklemiştir.^[2] Yüklenen anlam doğrultusunda ölüm, kimine göre bir yok oluş iken, kimine göre de ölümsüz bir hayatın başlangıcıdır.^[2,3]

İnsanın, “ölmek zorunda olan bir varlık” olduğunun bilincinde olması onu derinden etkilemektedir.^[4] Ölmek zorunda olduğu gerçeği, insanda kaygı yaratırken aynı zamanda di-

yalektik olarak onu yaşama bağlayan, varoluşunu anlamlandıran bir neden de olabilmektedir. İnsanın ölüm gerçeğini kabullenmesi onu, korkulu ve kötümser bir ruh haline sevk etmekten çok; değerlerini gerçekleştirebileceği bir yaşama yöneltecektir.^[1,5]

Yalom'a göre tüm psikopatolojilerin ana kaynağı ölüm kaygısıdır. Ölümün kaçınılmaz bir olgu olasılığının yanı sıra Yalom'a göre: "Kaçınılmaz olan ölümdür, ölüm kaygısı değil".^[1] Eric Fromm (1994) iki türlü ölüm kaygısı olduğunu belirtir. Birincisi, her insanın ölüm karşısında yaşadığı, ölmek zorunda olduğuna ilişkin normal korku; ikincisi ise, insanı sürekli tedirgin eden ölüm kaygısıdır. İnsanı sürekli tedirgin eden ölüm kaygısı, hayatı iyi bir şekilde değerlendirememeye ve yaşama konusundaki başarısızlıktan kaynaklanmaktadır.^[4]

Günümüzde, bilimsel gelişmeler ve buna paralel olarak tıp alanındaki ilerlemeler nedeniyle ölüm, yaşamın doğal sonu olmaktan çok, başarısızlık, mücadele edilmesi gereken bir durum olarak algılanmaktadır. Sağlıkla ilgili mesleklerde çalışan bireyler, özellikle hemşireler ölüm ve ölmekte olan hasta ile sürekli karşılaşmaktadırlar. Ölümü yaklaşan hastanın bakımı ve ölüm olayı hemşirelik mesleğinin en güç yönlerinden biridir. Ölmek üzere olan hastayla çalışan hemşireler, ölüm olgusunu yakından yaşarken hem kendi ölüm gerçeğiyle yüzleşmekte, hem de ölmekte olan hastaya ve ailesine bakım vermek durumunda kalmaktadır.^[6,7]

Hemşirelik öğrencilerine eğitimleri süresince yaşamı sürdürme sorumluluğu verilmekte; bireyi yaşatma sorumluluğunu kendinde gören öğrenciler için ölümün önlenilemeyişi, onlarda farklı duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.^[8] Hemşirelerin ölmekte olan hasta ve ailesine gerekli yardımı verebilmesi, öncelikli olarak hemşirelik eğitimi programlarından mezun olmadan önce kendi duygularını tanıyıp, kontrol edebilmeleri ile mümkündür.^[9,10] Ölmekte olan bireylere bakım veren hemşireler durumun farkında olarak, mesleki etkinliklerinin bir aracı olan hemşirelik sürecini; fiziksel, emosyonel, entellektüel, sosyal ve spiritüel boyutta hazırlamalıdır.^[11]

Öğrenciler, ölmekte olan hastanın yanında kendi ölüm kaygıları nedeniyle rahatsızlık duyabilir ancak çoğu kez bu duygularının neden kaynaklandığını fark etmeyebilirler.^[12] Taşdemir ve Gök (2012) öğrenci hemşireler üzerinde yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin yaşam sonu bakım verme anında, öğrencilerden çoğunun üzüntü ve korku, acıma, çaresizlik, mutluluk, mutsuzluk gibi duygular karşısında "Ne hissettiğini bilmeden bakım vermeye devam ettiğini" belirtmişlerdir.^[13]

Yapılan bazı çalışmalarda ölmek üzere olan hastaya bakım veren hemşirelerin anksiyete,^[14,15] yetersizlik, çaresizlik,^[14] öfke, sıkıntı, suçlama^[8] gibi duygular yaşadıkları, hastanın bakımında yetersiz ve başarısız olmaktan korktukları için ölüm-

cül hastaların olmadığı servislerde çalışmayı tercih ettikleri bildirilmektedir.^[12] Cooper ve Barnett'in (2005) öğrenimini devam ettirmekte olan çalışan hemşirelerle ve öğrenci hemşirelerle yaptıkları çalışmada, yaşam sonu dönemdeki hastaya bakım verme rolünün kaygı oluşturduğunu ancak, bu kaygının kişisel ölüm korkularından değil, hastaya ne yapacağını ve ne söyleyeceğini bilememeye bağlı yetersizlik ve çaresizlik duygularından kaynaklandığını saptamışlardır.^[15] Hare ve Pratt (1989) tarafından yapılan bir çalışmada da ölüm kaygısı düşük olan hemşirelerin terminal dönemdeki hastalarla daha rahat çalıştıkları bildirilmiştir.^[16]

Ölüm ile ilgili yaşanan olumsuz duygular, hemşirelerin hastalara etkin ve bütüncül bakımı vermesini çoğu zaman etkilemektedir.^[17] Ross (1997), hemşirelerin daha çok hastaların fiziksel problemlerini çözmeye yöneldiklerini ve bu nedenle psikososyal ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldıklarını belirtmektedir.^[18] Diğer yandan hemşireler, her ne kadar sürekli olarak ölmekte olan hastaya bakım verseler ve sık sık ölüme tanık olsalar da, her bir hasta ve her bir ölüm olayı hemşireler için benzersiz ve keder vericidir.^[19]

Sağlık profesyoneli olacak hemşirelik öğrencilerinin, mezun olduktan sonra ölmekte olan hastalar ile iletişim kurmaları, onlara gereksinimleri olan desteği verebilmeleri için öğrencilerin ölüm kaygısı belirlenmelidir. Böylece ölüm kaygısının farkında olan öğrenci hemşirelerin, ölmekte olan hastanın içinde bulunduğu durumu tanıması ve ölümcül hastaya sunulan bakımın kalitesini arttırabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, hemşirelik öğrencilerinde ölüm kaygısı, ölmekte olan bireye bakım verme isteği ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Örneklem

Kesitsel tipteki araştırmanın evrenini 2013-2014 Eğitim-Öğretim yılında Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Sağlık Yüksekokulu'nda kayıtlı olan 589 hemşirelik öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemine ise, çoklu örnekleme yöntemi ile hesaplanan 233 hemşirelik öğrencisi (1.sınıf: 121, 2.sınıf: 45, 3.sınıf: 36, 4.sınıf: 31) oluşturmuştur. Araştırma ile ilgili kurum izni ve öğrencilerden sözlü onam alınmıştır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, Kişisel Bilgi Formu ve Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ)'nden oluşan anket formu ile toplanmıştır.

1. Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından alanyazın taranarak oluşturulan 17 sorunun bulunduğu formda; demografik özellikleri içeren 6 soru, mesleğe yönelik özellikleri içeren 1 soru, ölüme ilişkin duygu ve düşünceleri belirlemeye yönelik 10 soru bulunmaktadır.^[14,15,20-25]

2. *Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ)*: Thorson-Powell tarafından geliştirilen, Yıldız ve Karaca (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçekte; 17'si olumlu, 8'i olumsuz olmak üzere toplam 25 madde bulunmaktadır. Beş dereceli Likert tipi ölçektir. (Fikrime Çok Uygun=4, Fikrime Uygun=3, Karasızım=2, Fikrime Aykırı=1, Fikrime Çok Aykırı=0). Ölçekte; Olumlu cümle yapısındaki maddeler: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 24 maddelerdir. Olumsuz cümle yapısındaki maddeler: 4, 10, 11, 13, 17, 21, 23, 25 maddelerdir. Ölüm Kaygısı Ölçeği'nden en düşük 0, en yüksek 100 puan alınabilmekte olup, puanların yüksek olması, ölüm kaygısının yüksek olduğu anlamındadır.^[26]

Araştırmamızda ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.84 olarak bulunmuştur.

İstatistiksel Değerlendirme

Araştırma grubuna, Thorson- Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği ve kişisel bilgi formunu içeren anket formu uygulanmıştır. Anket formunun anlaşılabilirliğini test etmek üzere 15 öğrenci üzerinde ön uygulama yapılmıştır. Formda anlaşılmayan bir ifade tespit edilmediğinden mevcut haliyle öğrencilere uygulanmıştır. Uygulamalar araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Öğrencilere anket formu uygulanma saati, ders programlarına göre düzenlenmiş ve sınıflarda uygulanmıştır. Öğrenciler formu yaklaşık 15 dakikada cevaplamışlardır. Veriler SPSS istatistik paket programında (Version 21, Chicago IL, USA) değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, ki-kare ve student t-testleri kullanılmıştır. Sonuçlar %95 güven aralığında, anlamlılık $p < .05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Etik İlkeler

Veriler toplanırken hemşirelik öğrencilerine araştırmanın amaçları açıklanmış ve araştırmaya katılma konusunda zorlama yapılmamıştır. Çalışmanın yapılması için Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Sağlık Yüksekokulu Müdürlüğünden yazılı izin alınmıştır. Çalışma kapsamına alınan öğrencilerden sözel onamları alınmıştır.

Bulgular

Çalışma kapsamına alınan hemşirelik öğrencilerinin yaş ortalaması 20.08 ± 1.36 olup, %99.6'sı bekindir. Hemşirelik öğrencilerinin %82.4'ü kadın, %17.6'sı erkek; %71.2'si 1. sınıf ve 2. sınıf, %28.8'i 3. sınıf ve 4. sınıftır.

Öğrencilerin %69.1'i en uzun süre il merkezinde, %30.9'u köyde yaşadıklarını, %41.2'si dini inancını "güçlü", %39.5'i "orta", %8.2'si "çok güçlü", %8.2'si "zayıf", %3'ü "hiç yok" olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Hemşirelik öğrencilerinin %44.2'si ölümü yeni bir başlangıç, %20.2'si yaşamın son bulması, %13.7'si sevdiklerini bir daha görmemek, %11.6'sı bir yok oluş, %7.7'si tüm acıların son bulması olarak tanımlamışlardır.

Hemşirelik öğrencilerinin %35.6'sı ölmekte olan hastanın bakımına ilişkin biraz bilgisinin olduğunu, %23.6'sı çok az bilgiye sahip olduğunu, %23.6'sı bilgisinin hiç olmadığını, %12.9'u oldukça bilgili, %4.3'ü bilgisinin çok iyi olduğunu; %39.9'u ölmekte olan bir hastaya bakım verme deneyiminin hiç olmadığını, %25.8'i çok az deneyimi olduğunu, %23.2'si biraz deneyimi, %6.4'ü oldukça deneyimli, %4.7'si çok fazla deneyim sahibi olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin %47.5(162)'i tanıdığı birisini, %39.3'ü (134) ise yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybettiğini ifade etmişlerdir. Tanıdığı veya yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybeden öğrencilerin hissettikleri en güçlü duygular üzüntü %54.5, çaresizlik %20.6 ve anksiyete %9'dur.

Hemşirelik öğrencilerinin %13.2'si klinik uygulamaları sırasında bakım verdiği bir hastayı ölüm nedeniyle kaybettiğini ifade etmişlerdir. Klinik uygulamaları sırasında bakım verdiği hasta öldükten sonra öğrencilerin, hissettikleri en güçlü duygular üzüntü %27, çaresizlik %18.9, başarısızlık %16.7 ve korku %12.4'tür.

Öğrencilerin ölmekte olan bir hastaya bakım verilmesi ile ilgili görüşlerin dağılımına bakıldığında, %37.8'i ölmekte olan bir hastaya bakım vermek isterken, %62.2'si ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istememektedir.

Tablo 1. Hemşirelik öğrencilerinin demografik özellikleri ile Ölüm Kaygısı Ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması

Demografik özellikler	Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ)	t	p
	Ort.±SS		
Cinsiyet			
Kadın (n=192)	61.11±14.20	4.53	.00*
Erkek (n=41)	49.92±15.06		
Sınıf			
1. sınıf ve 2. sınıf (n=166)	60.77±14.99	2.64	.00*
3. sınıf ve 4. sınıf (n=67)	55.11±14.13		
En uzun süre yaşanan yer			
Köy (n=72)	56.05±14.46	-2.12	.03*
İl merkezi (n=161)	60.53±15.00		

* $p < .05$; t: Student t-testi; Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

Tablo 2. Hemşirelik öğrencilerinin ölüm olgusu ile karşılaşma durumları ile Ölüm Kaygısı Ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması

Ölüm olgusu ile karşılaşma durumu	Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ)		t	p
	Ort.±SS			
Tanıdığı birisini ölüm nedeniyle kaybetme durumu				
Evet (n=162)	59.76±15.44		0.94	.34
Hayır (n=71)	57.74±13.75			
Yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybetme durumu				
Evet (n=134)	61.31±14.93		-2.60	.01*
Hayır (n=99)	56.22±14.53			
Klinik uygulamaları sırasında bakım verdikleri bir hastayı ölüm nedeniyle kaybetme durumu				
Evet (n=45)	55.02±13.64		-2.07	.03*
Hayır (n=188)	60.13±15.11			

*p<.05; t: Student t-testi; Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

Tablo 3. Hemşirelik öğrencilerinin cinsiyetlerine ve yakınıni kaybetme durumlarına göre ölmekte olan bir hastaya bakım vermeyi isteme durumlarının karşılaştırılması

	Ölmekte olan bir hastaya bakım vermeyi isteme durumu				χ ²	p
	Evet		Hayır			
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Cinsiyet						
Kadın	63	32.8	129	67.2	11.40	.001*
Erkek	25	61	16	39		
Yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybetme durumu						
Evet	66	49.3	68	50.7	17.70	.000*
Hayır	22	22.2	77	77.8		

*p<.05; χ²: Ki-kare testi.

Hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygısı ölçeği puan ortalamaları 59.15±14.94 olarak bulunmuştur.

Hemşirelik öğrencilerin tanıdığı birisini ölüm nedeniyle kaybedenlerin %46.9'u ölmekte olan bir hastaya bakım vermek isterken, %53.1'i ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istememektedir. Tanıdığı birisini ölüm nedeniyle kaybetme durumu ile ölmekte olan bir hastaya bakım verme isteği arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (χ²=18.91, p<.05).

Çalışmada öğrenci hemşireler, ölüm nedeni ile yaşanan kayıp/yas duygusuyla baş etmek için ağlama tepkisini %36.1 ve dua etme %32.2, ölümün doğal olduğunu düşünme-rahatlama çalışmaya %14.6, aile ile %6.4 ve arkadaşları ile %6 durumu konuşma yöntemlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tartışma

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin %37.8'inin ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istedikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları 59.15±14.94 olarak belirlenmiştir. Bilge ve arkadaşları (2013) öğrencilerle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin ölüm

kaygısı ölçeği puan ortalamalarını 54.27±11.30 olarak belirtmişlerdir.^[27]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamaları sırasında bakım verdiği hasta öldükten sonra hissettikleri en güçlü duygular üzüntü ve çaresizliktir. Taşdemir ve Gök (2012) öğrenci hemşirelerle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin bakım verdikleri hastanın ölümü karşısında hissettikleri duygulara bakıldığında; %35.2'si "Acı, üzüntü, hüzn, kaygı" hissettiklerini ifade etmişlerdir.^[13] Koç ve Sağlam'ın (2008) hemşirelik öğrencileri ile yaptıkları çalışmada klinik uygulamaları sırasında, ölümle ilk karşılaşma anında ağlama ve üzülmeye yaşadıklarını ifade etmişlerdir.^[14] Hemşirelerle yapılan çalışmalarda, hemşirelerin çoğunluğunun meslek hayatında ölümle karşılaşmasında en fazla üzüntü ve çaresizlik hissettikleri belirtilmiştir.^[20,23,28]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin, yarısından fazlasının ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istemedikleri belirlenmiştir. Taşdemir ve Gök (2012) öğrenci hemşirelerle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin %58.2'sinin ölmekte olan hastaya bakım vermek istemediklerini belirtmişlerdir.^[13] Çevik (2010) hemşirelerle yaptığı çalışmada, hemşirelerin %62.3'ünün ölmekte olan hastaya bakım vermek istemedik-

lerini belirtmişlerdir.^[22] Karahisar (2006) yaptığı bir çalışmada, hemşirelerin %34.5'inin ölmekte olan hastaya bakım vermek istemediklerini ifade etmişlerdir.^[29]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin cinsiyetleri ile ölmekte olan bir hastaya bakım vermeyi isteme durumları karşılaştırıldığında; daha çok kadınların ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istemedikleri bulunmuştur. Ayrıca, tanıdığı birisini ölüm nedeniyle kaybeden ve yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybetmeyen hemşirelik öğrencilerinin ölmekte olan hastaya bakım vermek istemedikleri bulunmuştur.

Araştırma bulgularına göre, kız öğrencilerin ölüm kaygısı, erkek öğrencilerin ölüm kaygılarından yüksek bulunmuştur. Sağlık elemanlarının, cinsiyet faktörü ile ölüm kaygısını karşılaştıran çalışmalarda; kadınların ölüm kaygısının daha yüksek olduğu bulunmuştur.^[30-32] Çalışmamızı destekleyen nitelikte, bu durum kadınlarda ölüm kaygısının daha çok dışa vurulması ve erkeklerin geleneksel olarak cesur olmalarının beklendiği kültürlerin bir sonucu olarak, kadınların duygularını erkeklerden daha fazla ifade etmesine izin veren geleneksel cinsiyet rolleriyle açıklanabileceği öne sürülmüştür.^[33]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin ölmekte olan bireyle daha çok karşılaşma ve ölmekte olan bireye daha çok bakım verme durumlarına göre sınıf gruplaması yapılmıştır. Öğrencilerden öğrenim gördükleri sınıflara göre, 1. ve 2. sınıfların ölüm kaygısı, 3. ve 4. sınıflara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonucun, 3. ve 4. sınıf öğrencilerin eğitim öğretimleri esnasında aldıkları bilgilerden ve klinik uygulamaları esnasında kazanmış oldukları deneyimlerden olabileceği düşünülmektedir. Öz ve ark.nın (2012) 1. ve 4. sınıf hemşirelik öğrencileriyle yaptıkları çalışmada ise, sınıflara göre öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.^[34]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin en uzun süre il merkezinde yaşayanların, köyde yaşayanlara göre ölüm kaygısının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bulgularımızı destekler nitelikte, Gashi (2011) öğrencilerle yaptığı çalışmada, şehirlerde yaşamının olumsuz bir etkilenmeye ve dolayısıyla ölüm kaygısının yükselmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, şehirlerde stres, trafik kazaları, güvenlik eksikliğinin daha yoğun olarak yaşanmasının ölüm kaygısının artmasına neden olabileceğini de belirtmiştir.^[35] Avcı (2012) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada ise, öğrencilerin yaşadığı yere (köy, ilçe, il, büyükşehirde) göre ölüm kaygısının değişmediğini belirtmektedir.^[36]

Araştırmamızda, yakınlarından birisini ölüm nedeniyle kaybeden ve klinik uygulamaları sırasında bakım verdikleri bir hastayı ölüm nedeniyle kaybetmeyen hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygısının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öz ve ark. (2012) hemşirelik öğrencileriyle yaptıkları çalış-

mada, ölüm deneyimi olan öğrencilerin, ölüm deneyimi olmayanlara göre ölüm kaygısının daha yüksek olduğunu ve özellikle birinci derece akrabasında kaybedenlerde ölüm kaygısının daha fazla görüldüğünü belirtmişlerdir.^[34] Chen ve ark. (2006) hemşirelik öğrencileriyle yaptığı çalışmada da, yakın birinin ölümünü deneyimleyenlerin ölüm kaygısının daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.^[37] Alanyazında, ölüm deneyiminin uygun şekilde baş edildiğinde olumlu bir yaşantıya dönüştüğünü ve yaşamı anlamlandırdığını gösteren çalışmalar mevcuttur.^[38,39]

Araştırmamızda, hemşirelik öğrencilerinin ölüm nedeni ile yaşanan kayıp/yas duygusuyla baş etmek için sırasıyla ağlama, dua etme, ölümün doğal olduğunu düşünme ve rahatlamaya çalışma, aileyle ve arkadaşlarıyla bu durumu konuşma yöntemlerini kullandıkları bulunmuştur. Menekli ve Fadıoğlu (2014) hemşirelerle yaptığı çalışmada, hemşirelerin ölüm durumu karşısında duygularıyla baş etmek için ağlama, dua etme ve ölümün doğal olduğunu düşünme yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir.^[40] Çevik (2010) hemşirelerle yaptığı çalışmada, ölüm olgusu ile karşılaşan hemşirelerin sırasıyla ölümün doğal olduğunu düşünme, dua etme, arkadaşları ile konuşma baş etme yöntemlerini kullandıklarını belirtmiştir.^[22] Iranmanesh ve ark. (2008) yaptıkları başka bir çalışmada; mesleklerinde yeni olan hemşirelerin hastaları öldükleri zaman günlerce acı ve üzüntü yaşadıklarını belirtmişlerdir.^[41] Yaşanılan bu duygular hemşirelik mesleği gereğince bireyi yaşatma misyonundan kaynaklanabilmektedir. Akbayrak ve ark.nın (2002) da belirttiği gibi ağlamak pek çok kişi tarafından profesyonelliğe, mesleki ilişki ilkelerine aykırı olarak düşünülmesine rağmen kontrolsüz ve zarar verici bir ağlama olmadığı sürece gözlerin dolmasının, sessizce ağlamanın kontrol edilmesi gereken bir duygu olmadığı düşünülmektedir.^[42]

Sharma ve ark. (1997) yaptıkları çalışmada, hemşirelik bölümündeki öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre, ölümden ve ölümden sonra bedenlerinin zarar görmesinden daha az korktukları bildirilmiştir.^[43] Ertufan (2000) tıp öğrencileriyle yaptığı çalışmada; benzer çalışmalardan farklı olarak psikiyatriyi seçen tıp öğrencilerinin, cerrahiye seçenlere göre ölüm kaygısı puanlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir.^[32]

Günümüzde sağlık alanındaki teknolojik ilerlemeler nedeniyle insanlar daha uzun süre yaşamaktadırlar. Bu nedenle insanların yaşam sürelerinin uzamasına bağlı olarak hemşirelikte yaşam sonu bakım daha da önem kazanmıştır. Nitekim, Sherman ve ark. (2005) hemşirelerin yaşam sonu kaliteli bakım sağlamak için yalnızca bilgi ve beceriye sahip olmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda tutum ve davranış da geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.^[44] Ölmekte olan hasta ve ailesine bakım sunarken sürecin sonunda beklenen ölümün gerçekleşmesini bir başarısızlık olarak değil, sonuna

dek kaliteli olarak sürdürülen yaşamın değerli olduğu bilin- ciyle bakım veren hemşire, ölmekte olan hasta ve ailesine de hak ettiği bakımı sunabilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları, hemşirelik öğrencilerinin yarından fazlasının, yaşamlarının herhangi bir döneminde ölümlerle karşılaştıklarını ve öğrencilerin ölüm nedeniyle kayıp yaşa- malarının, ölüm kaygılarını daha çok artırdığını göstermiş- tir. Bununla birlikte, kız öğrencilerin ölüm kaygıları erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre ölmekte olan bir hastaya bakım vermeye daha istekli olduğu söylenebilir. Ayrıca, ölüm kaygısı yüksek olan öğrencilerin, ölmekte olan hastaya bakım vermek iste- medikleri de söylenebilir.

Bu bulgular doğrultusunda; sağlık profesyoneli olacak hemşirelik öğrencilerine, ölüm kaygılarına yönelik farkın- dalığı, ölüme uyumu ve ölüme ilişkin olumsuz tutumlarını değiştirmeleri ve ölümlerle başa çıkmada kullandıkları baş etme yöntemlerini geliştirmeye yardımcı olmak için ölüm eğiti- mi verilmesinin iyi bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, ölüm eğitiminin, derslerde veya bağımsız seminer, konferans gibi bilimsel etkinliklerde sunulması, öğrencilerin ölüme ilişkin duyguları ve düşünceleri hakkında konuşma- ya cesaretlendirilmesi, ölüme yaklaşan hasta ve ailesi ile ko- nuşurken yanında bulunulması, danışmanlık hizmetlerinin verilmesi ve konunun olgu tartışmaları ile somutlaştırılması önerilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ele alınırken bir ta- kım sınırlılıklarının olduğu göz önüne alınmalıdır. İlk olarak, araştırmanın örneklemini sadece 2013-2014 Eğitim-Öğretim yıllarında, Aydın Sağlık Yüksekokul'unda kayıtlı olan 1., 2., 3., 4. sınıf hemşirelik bölümü öğrencileridir. Bu nedenle, bul- gular ülkenin diğer yerlerindeki hemşirelik bölümü öğrenci- lerine genellenemez. İkinci olarak, araştırmada elde edilen sonuçlar kullanılan ölçüm araçlarının güvenilirlik ve geçerli- lik boyutları ile sınırlıdır.

Kaynaklar

1. Yalom I. Varoluşçu psikoterapi (İlyodoğan Babayiğit Z, Çeviri Editörü). İstanbul: Kabalca Yayınevi; 2013. (Orijinal çalışma basım tarihi 1980).
2. Kübler-Ross E. Ölüm ve ölmek üzerine (Büyükal B, Çeviri Editörü). İstanbul: Boyner Holding Yayınları; 1997. (Orijinal çalışma basım tarihi 1969).
3. Geçtan E. Varoluş ve psikiyatri. İstanbul: Remzi Kitapevi; 1990.
4. Fromm E. Kendini savunan insan (Arat N, Çeviri Editörü). İstanbul: Say Yayıncılık; 1994. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
5. İnam A. Olabileceğini olmada ölümün yeri. Düşünen Siyaset 1999;4:17-23.
6. Eues SK. End-of-life care: improving quality of life at the end of life. Prof Case Manag 2007;12:339-44.
7. Brosche TA. A grief team within a healthcare system. Dimens Crit Care Nurs 2007;26:21-8.

8. Öz F. Kayıp, ölüm ve yas süreci. Sağlık Alanında Temel Kavramlar. Ankara: İmaj; 2004.
9. Uçar H. Hemşirelik esasları el kitabı. Atalay M, Editör. Ölüm kavramı ve ölümcül hastada hemşirelik bakımı. İstanbul: Birlik Ofset Limited Şirketi; 1997. s. 195-201.
10. Vural H, Doğan Ş, Şalk S, Aslan O, Coşkun H. Hemşirelik esasları. ölümcül hasta ve hemşirelik bakımı. Ankara: Gata Basımevi; 1998. s. 322-32.
11. Bilge A, Çam O. Ölüm sürecindeki hastaya ve yakınına psikiyatri hemşiresinin terapötik yaklaşımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2004;20:127-36.
12. İnci F, Öz F. Palliative care and death anxiety. Psikiyatride güncel yaklaşımlar 2012;4:178-87.
13. Taşdemir G, Gök F. Bir sağlık yüksekokulunda okuyan öğrencilerin ölüm kaygılarının belirlenmesi. International Journal of Human Sciences 2012;9:303-17.
14. Koç Z, Sağlam Z. Determining the Emotions and Opinions of Nursing Students Related to End-Of-Life Care and Death State. C. Ü Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2008;12(1).
15. Cooper J, Barnett M. Aspects of caring for dying patients which cause anxiety to first year student nurses. Int J Palliat Nurs 2005;11:423-30.
16. Hare J, Pratt CC. Nurses' fear of death and comfort level with dying patients. Death Stud 1989;13:349-60.
17. Cherlin E, Schulman-Green D, McCorkle R, Johnson-Hurzeler R, et al. Family perceptions of clinicians' outstanding practices in end-of-life care. J Palliat Care 2004;20:113-6.
18. Ross, L. The Nurse's role in assessing and responding to patients' spiritual needs. International Journal of Palliative Care 1997;3:37-41.
19. Cimete G. Yaşam sonu bakım. Ölümcül Hastalarda Bütüncül Yaklaşım. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2002.
20. Önsöz S. Yoğun bakım hemşirelerinin ölüme karşı tutumları ile ruhsal durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
21. Peters L, Cant R, Payne S, O'Connor M, et al. How death anxiety impacts nurses' caring for patients at the end of life: a review of literature. Open Nurs J 2013;7:14-21.
22. Çevik B. Hemşirelerin ölüme ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları ve deneyimleri. Yüksek lisans tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2010.
23. Ünsal S. Yoğun bakım hemşirelerinin ölüm hakkındaki düşünceleri ve yaşadıkları anksiyetenin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2008.
24. Özdemir Z. Cerrahi yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerin ölüm sürecinde olan hastaların bakımına yönelik uygulamaları. Yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2007.
25. Dunn KS, Otten C, Stephens E. Nursing experience and the care of dying patients. Oncol Nurs Forum 2005;32:97-104.
26. Karaca F, Yıldız M. Thorson-Powell ölüm kaygısı ölçeği'nin Türkçe çevirisi- nin normal popülasyonda geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Tabula Rasa 2001;1:43-55.
27. Bilge A, Embel N, Gül Kaya F. The Attitudes of the Students Who Will Be- come Medicalcare Professional Against the Death And the Relations with These Attitudes and Their Death Anxieties And the Variables Which Affect Attitudes. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2013;4:119-24.
28. Taka F. Hemşirelerde ölüm kaygısının belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2010.
29. Karahisar, F. Ölümcül hasta, hemşire ve hekimlerin ölüm ve ötenaziye ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2006.
30. Acehan G, Eker F. Levels of Death Anxiety, Death Related Depression of Health Personnel Providing Emergency Medical Services, and Their Coping Methods. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2013;4:27-35.
31. Ertufan H. Hekimlik uygulamalarında ölümlerle sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi. Doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler

- Enstitüsü; 2008.
32. Ertufan H. Bir grup tıp öğrencisi üzerinde ölüm kaygısı ve korkusu ölçeklerinin geçerlik güvenilirlik çalışması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2000.
 33. Abdel-Khalek AM. Death anxiety in clinical and non-clinical groups. *Death Stud* 2005;29:251–9.
 34. Öz F, İnci F, Yılmaz E. The Death Anxiety and Resilience Levels of Nursing Students and Relevance Between These Levels. *New/Yeni Symposium Journal* 2012;50:229–36.
 35. Gashi F. Türk ve Kosovalı öğrencilerin ölüm kaygısı üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Balkan Araştırmaları Dergisi* 2011.
 36. Avcı N. Üniversite öğrencilerinin mizah tarzlarının, psikolojik belirtiler ve ölüm kaygısı ile ilişkisi. Yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2012.
 37. Chen YC, Del Ben KS, Fortson BL, Lewis J. Differential dimensions of death anxiety in nursing students with and without nursing experience. *Death Stud* 2006;30:919–29.
 38. Mallory JL. The impact of a palliative care educational component on attitudes toward care of the dying in undergraduate nursing students. *J Prof Nurs* 2003;19:305–12.
 39. Román EM, Sorribes E, Ezquerro O. Nurses' attitudes to terminally ill patients. *J Adv Nurs* 2001;34:338–45.
 40. Menekli T, Fadiloğlu Ç. Examination Perception Death and Affecting Factors of Nursing. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2014;17:222–9.
 41. Iranmanesh S, Dargahi H, Abbaszadeh A. Attitudes of Iranian nurses toward caring for dying patients. *Palliat Support Care* 2008;6:363–9.
 42. Akbayrak N, Sekmen K, Yıldız D. Ölüm kavramı ve ölüm sürecinde hasta, aile ve sağlık personelinin kapsayan holistik yaklaşımı. *Sendrom* 2002;14:128–32.
 43. Sharma S, Monsen, R, Gary B. Comparison of attitudes toward death and dying among nursing majors and other college students. *Omega* 1997;34:219–32.
 44. Sherman DW, Matzo ML, Pitorak E, Ferrell BR, et al. Preparation and care at the time of death: content of the ELNEC curriculum and teaching strategies. *J Nurses Staff Dev* 2005;21:93–102.